

дом, який використовується в процесі соціальної роботи в громаді. Його ефективність зумовлена вдалими поєднанням безпосередньо планування та конкретних заходів, спрямованих на розвиток та зміцнення громади.

Подальша розробка даної теми пов'язана із обґрунтуванням ширшого запровадження планування шляхом участі у соціальній роботі в громаді в Україні із врахуванням зарубіжного та особливостей вітчизняної практики.

Література та джерела

1. Krek A. Rational Ignorance of the Citizens in Public Participatory Planning / Alenka Krek. – P.2 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.hcu-hamburg.de/fileadmin/documents/Professoren_und_Mitarbeiter/Alenka_Poplin/Rational_Ignorance_of_the_Citizens_in_Public_Participatory_Planning_CORP_krek_rational_ignorance_in_participatory_planning.pdf>. – Загол. з екрану. – Мова англ.
2. Економічний розвиток громади: Навчальний посібник / за ред. Н.Ільченко, Р.Жиленко. – Ужгород: ПП Данило С.І., 2008. – 198 с.
3. Participatory Planning and Community Mobilization: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALPROTECTION/EXTSF/0,,contentMDK:20706647~menuPK:1561737~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:396378,00.html>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.
4. Encyclopedia of Social Work. 20th edition. – Oxford University Press: NASW Press. – Volume 1: A-C. – P.59 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <<http://books.google.com.ua/books?id=aF-Mpm9JDogC&printsec=frontcover&img=1&zoom=1&edge=curl&imgtk=AFLRE729eVfFhH7PBWjWpfKd3J9rGy6m9uqG7V7F-RL6HJumClirXgSOcInpiGBnhn79nWqgLT-Ry1fOzesqMdzKHQ5NXZD7HqAH1UU8bb8fuekYBaMgolmFYQl2G7fq2ChHsg0mHgunK>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.
5. Жиленко Р. Дослідження шляхом участі як підхід у соціальній роботі в громаді / Руслан Вячеславович Жиленко // Науковий вісник УжНУ. Серія: Педагогіка, соціальна робота. – 2012. – №25. – С. 72-74

Тщательное планирование деятельности является одним из главных решающих факторов успеха любой работы. Современные теории подчеркивают эффективность привлечения граждан к процессу планирования изменений, которые непосредственно их касаются. Не является исключением и социальная работа в местном сообществе, которая направлена на наиболее широкое привлечение участников к процессу изменений. Этот подход получил название планирование, основанное на принципе участия, и используется не только непосредственно для планирования, но и как действенный механизм привлечения и усиления местных сообществ.

Ключевые слова: планирование, планирование, основанное на принципе участия, социальная работа в местном сообществе, участие.

Thorough planning of the activities is one of the main and decisive success factors of any kind of work. The modern theories argue for exceptional effectiveness of citizens' participation in the planning process of the activities which directly affect them. Community social work which aims broad involvement of the community members into the change process is not exclusion. This approach has been called participatory planning and is widely used in social work not only for planning itself but also as an effective tool of involvement and strengthening of the community.

Key words: planning, participatory planning, community social work, participation.

УДК94:17(477)

РОЗВИТОК ПОЗАШКІЛЬНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОСВІТИ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1920-1930-ті рр.)

Завгородня Тетяна Костянтинівна
Білавич Галина Василівна
м.Івано-Франківськ

Розкрито роль теоретиків позашкільної сільськогосподарської освіти в підвищенні господарської культури дітей і молоді на західноукраїнських землях на початку ХХ ст. Ідея агрономічної освіти для сільського юнацтва була експортована зі США. Утім, на українському ґрунті вона мала децю інші зміст і форми. Проаналізовано діяльність Євгена Храпливого в ділянці позашкільної сільськогосподарської освіти. Показано роль товариства «Сільський господар» у підвищенні господарської культури дітей та господарсько-економічному просвітництві молоді.

Ключові слова: позашкільна сільськогосподарська освіта, господарська культура, сільське юнацтво, Євген Храпливий.

Актуальність проблеми. Сьогодні Україна все більше віддаляється від української традиції господарювання селянина-одноосібника. Відтак найгострішими проблемами українського села є відсутність робочих місць, бідність, трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, по-

глиблення демографічної кризи тощо і як наслідок – вимирання сіл. З-поміж основних причин цього не лише низькі рентабельність та конкурентоспроможність сільського господарства як галузі, неналежний рівень технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва та підприємницької ініціативи на селі, вилучення з процесу аграрного реформування кооперації як засобу реалізації інтересів дрібних та середніх сільськогосподарських товаровиробників, ін., а й відсутність інформаційно-просвітницької діяльності, господарсько-економічного дорадництва, спрямованого на підвищення господарської культури дітей та дорослих.

Подібний комплекс проблем стояв і перед західноукраїнським селянством на початку ХХ ст. Утім, українські громадські товариства, зокрема «Сільський господар», Союз українців, «Рідна школа», «Просвіта», «Пласт», інші інституції зуміли залучити українство до активного суспільного життя через систему масового господарсько-економічного просвітництва, створення мережі сільськогосподарського

шкільництва всіх рівнів, що істотно підвищило рівень господарювання українців, господарську культуру дітей, юнацтва та дорослих загалом. Цей досвід необхідно актуалізувати сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність товариства «Сільський господар» (1899-1944) була предметом численних наукових пошуків (А.Василюк, С.Гелей, З.Гіптерс, Я.Гончарук, Л.Дрогомирецька, С.Злупко, І.Зуляк, О.Ковальчук, І.Курляк, І.Патер, О.Пенішкевич, І.Петрюк, Л.Пинда, Л.Рева-Родіонова, Б.Савчук, А.Синявська, В.Стинська, З.Струк, Б.Ступарик, Г.Субтельна, Г.Шайнер, Г.Шевчук та ін.). Утім, поза увагою дослідників залишилися засадничі положення національного сільськогосподарського шкільництва, практиків ідеї позашкільної сільськогосподарської освіти для дітей і юнацтва. З огляду на це мета статті – показати діяльність теоретиків, агрономів, інструкторів Хліборобського вишколу молоді (ХВМ) щодо підвищення господарської культури дітей та юнацтва в Західній Україні за досліджуваного періоду.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці XIX – на початку XX ст. на західноукраїнських землях були вироблені оригінальні концепції і система масового національного господарсько-економічного просвітництва дітей та юнацтва, дорослих. У Галичині та Волині вони мали форми позашкільної хліборобської освіти, на Буковині (сільськогосподарську освіту юнацтво здобувало під час навчання у народних університетах), на Закарпатті такі форми господарської освіти не поширилися, оскільки тут суспільно-політичне життя мало свої особливості. Найбільше досвід господарсько-економічного просвітництва підлітків та юнацтва оформився в чітку національну концепцію, знайшов теоретичне обґрунтування та широке практичне втілення в Галичині, відтак українці інших регіонів Західної України не тільки використали досвід галичан, а й запропонували чимало цінних ідей і думок у цій ділянці. Аналіз джерел уможливує висновок про відносну цілісність позашкільної системи формування господарської культури, адже, хоча її складниками були різні за характером суспільні інституції, вони мали єдину мету та використовували спільні методи, засоби і форми праці.

Ідея позашкільної сільськогосподарської освіти сільської молоді в Галичині була покликана до життя навесні 1930 року, коли організаційна секція товариства «Сільський господар» уклала «Правильник Секції Хліборобського Вишколу Молоді» (ХВМ) [6]. 25 травня 1932 року Головна рада Централі товариства затвердила правильник Головної секції Хліборобського вишколу молоді [2, с.377].

На підставі цього правильника філії «Сільського господаря» на місцях розпочали діяльність у напрямі систематичного навчання та виховання сільської молоді в секціях ХВМ. Піонером цієї важливої ділянки праці виступив Євген Томашівський – перший референт при Централі товариства, який почав створювати при місцевих осередках «Сільського господаря» гуртки ХВМ, а також Євген Храпливий, якого вважають «батьком» ХВМ, плідним теоретиком і високопрофесійним практиком ідеї сільськогосподарської освіти дітей та юнацтва, що отримала назву «хліборобський вишкіл молоді». ХВМ – нова ідея сільськогосподарської освіти юнацтва, що була започаткована в Америці та занесена до Європи, проте на західноукраїнських теренах вона мала дещо інше змістове наповнення. Так, 1925 р. у США було створено 41 хліборобський гурт (клуб). Згодом вони поширилися до Канади, Англії, Фінляндії та інших європейських країн, у 1930-х рр. стали популярними з-поміж польської молоді [7].

За відсутності достатньої кількості фахових шкіл ефективним засобом розбудови системи сільськогосподарської освіти українського юнацтва теоретики бачили створення спеціального позашкільного навчання і виховання майбутніх хліборобів. Зокрема, один із очільників товариства «Сільський господар», теоретик ХВМ Антін Романенко акцентував на необхідності фахової освіти сільського юнацтва по закінченні народної школи для підготовки «самостійного господаря», оскільки по її закінченню воно «майже не має нічого до роботи... і так з дня на день, з року на рік... а коли цей час прийде – то не знає защо взятись і з чого починати», а це призводить до того, що «сільське господарство так є відсталим, мало доступовим, а життя на селі як в поодиноких господарів, так і в цілій громаді – так бідним і мізерним». Тому «сільська молодь, що за кілька років має стати до самостійної праці в своєму господарстві й громаді, – повинна вчитись новіших способів господарювання на ріллі, рівнож як і підготовляти до праці в громаді», іншими словами, «повинна брати собі приклад з молоді, яка готується до праці в інших фахах». Звідси важливий висновок: щоб стати «добрим господарем», треба на «хлібороба вивчитися» [5, с.61-64]. Так уперше було актуалізовано проблему фахової підготовки майбутніх сільських господарів та господинь. У цьому – новизна, «еволюційний поступ» громадсько-освітніх і господарських діячів у питаннях професійної освіти, урешті, нове слово в тогочасній педагогічній думці. ХВМ виконував низку важливих освітніх та соціально значущих завдань – упродовж 4-5 років готував «сільську молодь до кращої господарки насамперед у своєму власному господарстві, а потім уже в різного роду організаціях в селі та в громаді» [5, с.61-64].

Власне, на виконання таких завдань і спрямовував статут Секції ХВМ, створеної при товаристві «Сільський господар», метою якої було «гуртувати молодь, дітей членів «Сільського Господаря» для теоретичного і практичного підготовлення їх на будучих зразкових господарів і господинь». Учасники секції ХВМ, віком від 14 до 18 років, повинні були мати «покінчену місцеву вселюдну школу та вміти добре по українськи писати та читати», «вміти рахувати настільки, наскільки вчили їх у школі»; «мати дозвіл родичів, а ті, які родичів не мають, то дозвіл опікунів на те, що можуть вступати до Секції Хліборобського Вишколу Молоді» [9, с.32]. Утім, зазначав Євген Храпливий у «програмному посібнику для ХВМ» «Про хліборобський вишкіл сільської молоді», якщо «хтось працює у Хліборобському Вишколі Молоді і бажає далі у ньому працювати, хоч покінчив вже той вік (18 років. –Т.З., Г.Б.), то може і даліше лишитися у цій організації аж до повного закінчення цілого часу навчання» [9, с.12]. Згідно зі статутом, «учасниками Секції Хліборобського Вишколу Молоді можуть бути сини і дочки членів «Сільського Господаря», або молодь, яких опікуни є членами «Сільського Господаря» [9, с.27-32].

Отже, маємо підстави для висновку про те, що ХВМ виховувала фактично династії «зразкових господарів і господинь», де батьки, «поступові господарі», які належали до товариства «Сільський господар», та їхні сини і доньки, які належали до ХВМ та «під доглядом старших господарів і господинь» зростали «на добрих громадян та поступових, розумних господарів та господинь», фактично творили «родинний осередок» культивування та поширення сільськогосподарських знань, відтак ці знання передавали майбутньому зростаючому поколінню. ХВМ ставав «дітищем» «Сільського господаря», його «доростом», товариство давало ХВМ «всяку поміч через своїх агрономів, окремих інструкторів (учителів) Хліборобського Вишколу

Молоді, через влаштування окремих курсів для учасників Хліборобського Вишколу Молоді та іншими шляхами, які є потрібні» [9, с.11-12]. ХВМ перетворювався в «добровільну школу громадського виховання та хліборобського знання», не тільки у своєрідну агрономічну (хліборобську) школу, яка готувала «срязкових поступових господарів», а й у суспільну інституцію, яка виховувала «добрих громадян» та готувала їх до активної громадської праці.

Форми і засоби цієї освітньої та соціально-значущої діяльності у виразнено у статуті ХВМ:

«Щоби осягнути намічену ціль буде Секція:

а) влаштувати відчити на сільсько-господарські курси в порозумінню з іншими культурно-освітніми установами, що працюють в селі;

б) заохочувати сільську молодь до читання фахових сільсько-господарських часописів та видавництв, влаштовуючи для тої цілі голосне читання сільсько-господарських часописів та книжок з поданням практичних вказівок, як використати ці поучення в практичному господарстві, та широкою участю в дискусії самої молоді;

в) влаштовувати конкурси-змагання (планове переведення визначених господарських робіт) з різних ділянок сільського господарства (управи ріллі і плекання сільсько-господарських рослин, годівлі і плекання тварин, домашнього господарства, господарської рахунковості і т.п.); все це, з метою причинитися до піднесення рентабельності сільського господарства та окраси самого села;

г) влаштовувати виставки-покази з нагоди закінчення конкурсних праць;

д) переводити усі інші праці, що змагають до піднесення загального й сільсько-господарського знання молоді» [9, с.27-32].

Євген Храпливий докладно розробив теоретичні проблеми сільськогосподарської освіти дітей і юнацтва, аналіз його праць уможливило висновок про те, що він здійснив навчально-методичне забезпечення ХВМ: ідеться насамперед про розроблену програму – книгу «Як працювати в Хліборобському Вишколі Молоді», де особливо наголошувалося на важливості ролі ХВМ для виховання хлібороба і громадянина: «Освічена людина – це та, яку шанують, з якою рахуються... Хліборобський Вишкіл Молоді – це наше молоде хліборобське лицарство, яке своїм знанням, своєю міцною волею, своїми хрустальними характерами має перебудувати наше село, піднести його культуру, зміцнити його добробут, а у висліді стати кріпкою основою нашого Українського Народу» [10, с.13].

Умовами успішної діяльності ХВМ були такі: активна діяльність кружків «Сільського господаря» в селах; матеріальне забезпечення праці з-поміж юнацтва; належна опіка над організованою молоддю; наявність фахівців, які дали б добрі теоретичні та практичні знання; передвоєнний досвід діяльності; тісна співпраця з кооперацією, що забезпечувала успішність організаційної роботи та фінансову підтримку.

Початки діяльності ХВМ були важкими. За умов існування в чужій державі, матеріальної скрути вдалося налагодити працю ХВМ завдяки насамперед «піонерській праці ідейних і жертвенно відданих селянській молоді інженерів-агрономів». Започаткована 1931-1932 р. ідея ХВМ увінчалася успіхом: 1938 року ХВМ на західноукраїнських землях налічував 1180 кружків, де гуртувалося 13041 особа. Як показав аналіз джерельної бази (часописи, звіти «Сільського господаря», тощо), можемо говорити про те, що ХВМ напередодні Другої світової війни охоплював близько 2 тисяч гуртків, у яких налічувалося близько 20000 «змагунів» [4, с.123].

Великою заслугою ХВМ, на нашу думку, стало масове залучення дівчат до системи сільськогосподарської освіти. Таким чином була заповнена лакуна у фаховій освіті українського жіноцтва. Євген Храпливий у програмній статті «Притягаймо молодь до «Сільського Господаря» [8, с.4-6] зазначав, що при «кожному Кружку «Сільського Господаря» треба створити два гуртки молоді», тобто окремо для хлопців і для дівчат. Відповідно будувати в них навчально-виховну діяльність, зважаючи на гендерну ознаку: у гуртку дівчат «мусить бути провідником господаря, яка є теж членом Кружка». Відтак «працю таких гуртків молоді можна повести в різний спосіб»: на «викладах» хлопці цікавитимуться «обрібною землею, штучними погноями, садівництвом, пасічництвом, плеканням корів, коней і т.д.», дівчатам слід розповідати про «плекання курей, гусей й іншого дробу, про домашнє господарство, про варення та інші домашні роботи, про плекання безріг, про молочну худобу». Далі дівчата можуть «кожна окремо зайнятися в своєму господарстві плеканням расових курей, чи іншого дробу, веденням звірцевого городу, догляданням телят та корів, догляданням безріг, чи іншою роботою, яку можна без великого вкладу докладно перевести» [8, с.4-6].

Актуалізовані джерела уможливають висновок про те, що зазвичай практично у всіх випадках навчання в ХВМ завершувалося успішно, нами віднайдено тільки поодинокі приклади «невдач» ХВМ. Так, у с. Дубравці, що на Журавщині, де було започатковано конкурс вирощування телят, «він не увінчався успіхом, його закінчило лише 6 з 14 учнів-«змагунів» [4, с.124]. У с. Добриводи (Збаражчина) у грудні 1937 р. був заснований гурток ХВМ, до якого вступило 25 осіб, утім, «досить скоро гурток розлетівся». Часопис «Хліборобська Молодь» із цього приводу зазначав: «Великі перешкоди мусять поборювати Гуртки Хліборобського Вишколу Молоді в своєму поступі зі сторони старшого громадянства і партійницької молоді, котра старается розбити єдність і злагоду у Гуртку Хліборобського Вишколу Молоді» [3, с.96]. Однак це були чи не єдині випадки, коли ХВМ закінчився «без особливих вислідів».

Ідея ХВМ поширилася і на Волинь, де за складних умов колонізації діяло товариство «Сільський господар». Джерела у виразнюють факти високого рівня національної свідомості та самоорганізації українського юнацтва краю. За свідченнями М.Тарасюка, коли старство в Луцьку зачинило товариство «Просвіту», юнаки і дівчата створили самодіяльний кружок товариства «Сільський господар» у Луцьку. Згуртоване юнацтво проводило масштабну «культурно-освітню працю в ділянці сільськогосподарського поступу». Узимку влаштовували сходини, де вивчали теоретичний матеріал, джерелами знань зазвичай була фахова сільськогосподарська література. Навесні закріплювали здобуті теоретичні знання і навички практично за керівництва агронома Кузьми Малаховського: на приміських городах вирощували сільськогосподарські культури, а також навчалися доглядати та вирощувати свійських тварин та птицю (кріликів, телят, курей тощо) в домашніх господарствах своїх батьків. Сільськогосподарський вишкіл поєднували з фізичним розвитком та формуванням здорового способу життя: придбали великий спортивний майданчик, де вправлялися в різних видах спорту [1, с.522]. Наголосимо при цьому, що все це відбувалося самотужки, самодіяльно, «щоб лише не йти до утраквістичних з поляками організацій».

Висновки. Таким чином, ідея ХВМ, яка була започаткована на початку 1930-х рр., активно втілювалася у життя західноукраїнського села. Напередодні Другої світової

війни ХВМ було охоплено близько 20000 юнаків і дівчат. Цьому слугували сумлінна праця провідників-передовиків сільськогосподарської ідеї, агрономів та інструкторів ХВМ, обмін досвідом, який відбувався на з'їздах агрономів, загальних зборах товариства, на спеціальному з'їзді, при-

свяченому ХВМ. Велику роль у підвищенні господарської культури юнацтва відіграла спеціальна література, яку видавало товариство для потреб ХВМ. Більш докладного дослідження потребує питання вивчення змісту сільськогосподарської освіти у ХВМ.

Література та джерела

1. Боровський М. Праця т-ва «Сільський господар» на північно-західних українських землях / Михайло Боровський // Крайове Господарське Товариство Сільський Господар у Львові 1899-1944. – Нью-Йорк, 1970. – С.514-522
2. Дмитренко В. Філія т-ва «Сільський господар» у Коломиї / Василь Дмитренко // Крайове Господарське Товариство Сільський Господар у Львові 1899-1944. – Нью-Йорк, 1970. – С.366-387
3. Збаражчина // Хліборобська Молодь. – Львів, 1938. – Ч.6. – С.96-97
4. Каплистий М. Хліборобський Вишкіл Молоді / Макар Каплистий // Крайове Господарське Товариство Сільський Господар у Львові 1899-1944. – Нью-Йорк, 1970. – С.115-125
5. Романенко А. Для чого нам потрібний Хліборобський Вишкіл Молоді? / А. Романенко // Ілюстрований господарський календар «Сільський Господар» на звичайний рік 1937. – Львів, 1936. – Ч.132. – С.61-64
6. Храпливий Є. За хліборобську справу: Про те, як основувати кружки та філії «Сільського господаря» та як в них працювати. – Львів, 1932. – 245 с.
7. Храпливий Є. Позашкільне виховання хліборобської молоді / Євген Храпливий // Рідна школа. – 1939. – Ч.8. – С.118-119
8. Храпливий Є. Притягаймо молодь до «Сільського Господаря» / Є.Храпливий // Сільський Господар. – Львів, 1929. – Ч. 9-10. – С.4-6
9. Храпливий Є. Про хліборобський вишкіл сільської молоді / Є.Храпливий. – Львів : Сільський Господар, 1932. – 72 с.
10. Храпливий Е. Як працювати у Хліборобському Вишколі Молоді. Друге, поправлене видання. – Краків, 1940. – 138 с.

Раскрыто роль теоретиков внешкольного сельскохозяйственного образования в повышении хозяйственной культуры детей и молодежи на западноукраинских землях в начале XX в. Идея агрономического образования для сельской молодежи была экспортирована из США. На украинской почве она имела несколько другое содержание и формы. Проанализирована деятельность Евгения Храпливого в области внешкольного сельскохозяйственного образования. Показана роль организации «Сільський господар» в повышении хозяйственной культуры девушек, в хозяйственно-экономическом просветительстве молодежи.

Ключевые слова: внешкольная система сельскохозяйственного образования, хозяйственная культура, сельская молодежь, Евгений Храпливий.

The author defined the role of theoreticians of extracurricular agricultural education in increasing the economic culture of children and youth in Western Ukraine in the early XX century. The idea of agronomic education for rural youth has been exported from the United States. However, on Ukrainian soil, it was slightly different content and form. There was analyzed the activity of Eugene Khraplyvy in the area of non-formal agricultural education. The article referred to the role of the Ukrainian public companies «Silskyi Hospodar» of improve the economic culture of women, children and adults.

Key words: non-formal agricultural education, economic culture, rural youth, Eugene Khraplyvy.

УДК 37.013.42(477)

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДИТИНСТВА В УКРАЇНІ

Зобенько Наталія Анатоліївна

м.Черкаси

У статті окреслені напрямки державної соціальної політики щодо поліпшення становища дітей в Україні, означені принципи державної політики, форми і методи соціального захисту дитинства. Встановлено, що потребує удосконалення законодавче забезпечення щодо захисту прав дітей; створення соціальної служби або спеціальних служб з питань захисту прав дитини, консолідації зусиль органів державної влади і місцевого самоврядування, громадськості, координації діяльності розгалуженої мережі органів і служб, які згідно із законодавством зобов'язані забезпечувати захист прав українських дітей.

Ключові слова: дитинство, соціальний захист дитинства, становище дітей у суспільстві, сутність соціального захисту дитинства, напрямки державної, соціальної політики, принципи державної політики захисту дитинства, форми, методи соціального захисту дитинства.

До числа найбільш актуальних проблем в даний час відносяться проблеми дитинства. Процес модернізації сучасного суспільства вводить світ дитинства в суперечливу

парадигму перетворювальної діяльності, що призводить до певних локальних і глобальних проблем, які погіршують становище дітей. Стан справ у сфері соціального захисту дітей не в повній мірі задовільняє потреби особистості, суспільства, держави. Необхідним є пошук нових способів вирішення проблеми оновлення системи соціального захисту дитинства в Україні, що актуалізує наше дослідження.

Соціальний захист дитинства як актуальна наукова проблема, об'єкт міждисциплінарного наукового дослідження перебуває сьогодні у центрі уваги дослідників різних наук. За останні роки підготовлено ряд багатопланових праць, у яких висвітлюються різні аспекти соціально-педагогічної діяльності, а саме: соціально-педагогічні засади формування усвідомленого ставлення батьків до прав дитини (Н.Ю.Шевченко); історія розвитку прав дітей (Ю.В.Василькова, Л.С.Волинець); становлення й розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (Г.М.Бевз, І.В.Пєша); зміст та форми соціально-педагогічної роботи з сім'єю як провідним інститутом соціалізації особистості (Т.Ф.Алексєєнко,